

HET LAND VAN HERLE

„Baan“-brekende historie *

HEERLERBAAN staat geheid in de geschiedenis, omdat het ligt aan „de Baan“ van Heerlen naar Aken. Het was niet zo maar een wandelweggetje, maar heeft mét de ups en downs van het verleden de daarbij aangepaste functionele en technische ontwikkelingen doorgemaakt: van simpel voetpad tot romeinse E-weg; van verkeersstraat voor het lokale en regionale verkeer tot verbindings- of transito-strada tussen het strategische Xanten en het keizerlijke Trier om daarna weer terug te vallen op de afstanden Sittard—Heerlerheide—Aken en Schinveld—Brunssum—Aken.

Konden de verharde keien of stenen van het oude wegpakket voor ons de lasten vertalen, die ze gedragen hebben, dan zouden de bewoners van „de Baan“ het bonte verhaal vernemen van het reeds eeuwen lang voorbijtrekkende leven : een brok krijgsgeschiedenis, een hoofdstuk uit het handels- en maatschappelijke leven op grote en kleine schaal; hoogtepunten van europees gebeuren in stoeten van reizende staatshoofden en kerkelijke gezagsdragers; bedevaartgangers naar de Akense heiligdomsvaart en de Heilige Rok van Trier; gelukzoekers en dievenbenden.

De grondslag voor dit lange historieverhaal is gelegd door de aansluiting van Heerlerbaan op het rijkswegennet met de komst der romeinen. Keizer Augustus, het knappe brein van het imperium romanum, heeft in samenwerking met de geniale Marcus Vipsanius Agrippa, welbewust aangestuurd op de beheersing van Westeuropa door middel van een net van E-wegen, waarvan er vele nu twintig eeuwen hebben getrotseerd, óók de Heerlerbaan. We moeten er ons van bewust zijn, dat het romeinse rijk niet minder dan 300.000 km goed geplaveide wegen telde, waarvan 80.000 km hoofdwegen. Van Engeland tot aan de Eufraat kon men ruim 20.000 km afleggen op verhard wegdek!

Van de noodzaak van een eerste rangs verkeerssysteem was Rome zózeer overtuigd, dat de al dan niet instandhouding ervan gelijk stond met „to be or not to be“. Immers: zonder goed onderhouden en beveiligde

*) Samengesteld n.a.v. het 50-jarig jubileum van de parochie van de H. Jozef te Heerlerbaan.

hoofdwegen géén snelle troepenverplaatsing; géén vlotte funktionering van de keizerlijke postdienst naar en van de Rijnlinie; géén direkt realiseerbare uitvoering van bestuursmaatregelen; géén krachtig bloeiend handelsverkeer en géén rustige ontplooiing van de plattelandsbewoning met de hiermee verbonden agrarische welvaart. Ook de infiltrering van Oosterse godsdiensten zoals de christelijke principes zou dan weinig kans gekregen hebben om zó relatief vroeg in onze streken bekend te worden.

Heerlerbaan is met Caumer, in de nabijheid van de nieuw gestichte woonkern Coriovallum, een illustratie van dit romeins leefpatroon geweest. Waar de knooppunten lagen der rijkswegen, die elkaar, van oost tot west en van zuid tot noord, in de nabijheid van de Coriovallumzuil op het huidige Raadhuisplein ontmoetten, ontwikkelde zich een nederzetting van méér dan lokale betekenis. Ontstaan uit de behoeftevoorziening van militaire controlepost aan een ontmoetingspunt van vitale lange afstandswegen was zij uiteraard gericht op een efficiënte funktionering van het rijkspolitieapparaat, de opvang van de verkeersstroom en van het wegenbeheer. Hiervoor waren personeel en materieel nodig zoals postmeesters, stallingen voor reserve-paarden en reiswagens, zadelmakerijen, koeriers, smidsen, winkels voor messingartikelen en ijzerwaren, taveernes, geneeskundige verzorging voor mens en dier, kortom een doorkruising van verzorgingsbelangen en van belanghebbenden van uiteenlopende aard. Openbare nutsgebouwen zoals de sociëteitsachtige romeinse thermen, een staatshotel, een markthal in de trant van een met zuilengaanderij omsloten ruimte, een tempeltje en een administratie-onderkomen zullen in de loop der jaren het bewoningsbeeld een eigen typisch romeins karakter hebben gegeven. En last not least moeten we zeker rekening houden met de talrijke troepenverplaatsingen van cohorten, die bij voorkeur na hun vermoeide dagmarsen bij haltepunten zoals Coriovallum er een was, hun tenten opsloegen. Ook dát bracht heel wat vertier met zich mee. De Heerlerbaan moet van deze impuls iets hebben mee gekregen.

Het wordt tijd, dat we ons afvragen, wáár de baan dan wel liep. Er zijn inderdaad enkele punten uit opgravingen bekend. Even ten westen van de Coriovallumzuil is een tracé van de noord-zuid-verbinding Xanten—Trier over zijn volle lengte, vanaf de Uilestraat tot aan de achterkant van de Kamer van Koophandel tussen de jaren 1941—1954 aan het daglicht gekomen. Een foto hiervan is geplaatst bij het artikel van J. Kruizinga over „Langs 's Heren wegen” (AO-reeks 619 van 13 juli 1956, Amsterdam). Op 28 juli 1959 kwam een romeins kiezelpakket ter breedte van 9.20 m te voorschijn in het rijvlak van het westelijk gedeelte van de Nobelstraat-richting Bekkerweg.

In 1873 werd ter hoogte van het Bekkerveld in de tuin van de direktewoning van de Oranje Nassau Mijnen een grafsteen gevonden, waarop gebeiteld de naam van een zekere Marcus, oudgediende van het Ve legioen. Deze veteraan heeft ongetwijfeld in Xanten in garnizoen gelegen en van zijn pensioen in Heerlen genoten. Belangrijker voor ons onderwerp is evenwel het gegeven van de vondst van de grafsteen dáár ter

plaats. Ingevolge de romeinse wetgeving begroef men de doden meestal *langs* de wegen. Het is praktisch zeker, dat het romeinse wegrestant van de Nobelstraat aansluiting geeft op de huidige Bekkerweg. (De Akerstraat in Heerlen is van veel latere tijd, in elk geval niet romeins).

Opnieuw vinden we een verbindingstuk — richting Heerlerbaan — bij de bouw van de woning met tuin juist op het hoekpunt Zandweg—Heesbergstraat, waar een grintpakket van duidelijk romeinse structuur werd aangetroffen bij het uitschachten van de kelders, zomer 1950.

Op de Heerlerbaan zelf zijn eertijds op twee plaatsen constateringen gedaan van dezelfde aard. Hierover heeft oud-archivaris P. Peters in 1926 mededelingen gedaan in de Maasgouw. Vooreerst in de buurt van de (nu niet meer) bestaande school, gelegen aan de westkant van de Heerlerbaan, nabij het hoekpunt met de Ridderweg. Een ander oudheidkundig bodemgegeven lag iets zuidelijker, waar n.l. de Heerlerbaan gesneden wordt door de Ridderweg d.i. de middeleeuwse rij- of ruiteweg, die van Rode (= Herzogenrath) over Heerlerbaan naar Valkenburg liep. Hier vertoonde de weg aan de westzijde iets bijzonders, in zover de romeinse kiezellaag op ruim $1\frac{1}{2}$ m diepte over een lengte van 10 m rustte op een houten rooster, bestaande uit vierkante eiken dwarsliggers van \pm 20 cm dikte en breedte. Deze balken lagen kort bij elkaar op afstanden van 10 tot 40 cm. Dit houten rooster wijst op een bestaande moerassige plek in de weg. (Deze balkenwegconstructie is een parallel van die zoals in 1920 aangetroffen in het Valkenburgerwegdek op de plaats, waar nu het wegviaduct ligt van de autobaan).

Volgens publicatie van Mr H. Hardenberg zou ook aan de Locht nog iets van een romeinse balkenwegconstructie teruggevonden zijn anno 1936. Even voorbij het nederlandse grenskantoor takt van de tegenwoordige hoofdweg een landinwaartse weg rechts af, die de oorspronkelijke richting bewaart van de romeinse Heerlerbaanweg via Richterich (Recteriacum), Laurensberg (ad antiquum campum) waar een uitkijkpost stond, naar Aken.¹⁾

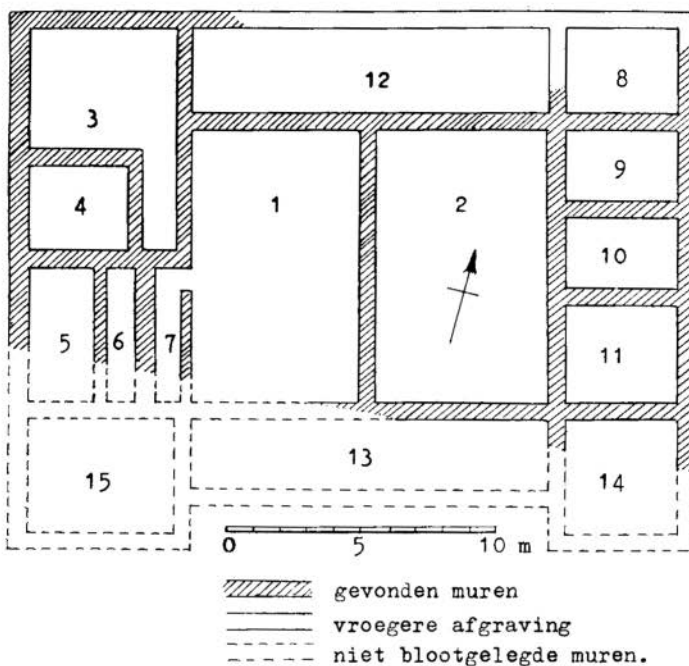
Evenals op de hoogte van het „Sanatorium” bij de Gasthuisstraat een romeinse uitkijkpost langs de oost-west-route is bekend geworden, lijkt het in de praktische toepassing van het romeinse wegbeveiligingssysteem uitgesloten, als men toen óók niet, gelet op de hoge ligging van Heerlerbaan, langs dit gedeelte van de noord-zuid-route eveneens een wachtpost zou hebben gebouwd.

Zo'n romeinse weg zag er uit als 'n dam, die $1\frac{1}{2}$ tot 2 m boven het terrein uitstak. Hij werd samengesteld uit steensoorten uit eigen omgeving. Doorgaans was de weg vrij sterk gewelfd en vaak vinden we aan weerskanten afwateringsgoten.

De Heerlerbaan heeft geen overlast gehad van ronkende motoren, maar uiteraard wel van de gelijkmatig-dreunende voetstappen van gewapend voetvolk en het geklikklak van ruitelij-afdelingen. Bouwkundige activiteiten van het 30e legioen, dat in Xanten gelegd was, zijn duidelijk te Heerlen én Aken (nabij de Dom) vastgesteld : een va-et-vient langs de Heerlerbaan. En wat te zeggen van het fraaie op de markt gebrachte roodglanzende aardewerk in allerlei sierlijke modellen en aangebrachte mo-

PORTICUS-LANDHOEVE te Bovenst-Caumer,

IIe eeuw na Christus.

Verklaring der nummers:

1. Binnenhofje.
 2. Woonkamer.
 3. Kelder.
 - 4.)
 - 5.) Het hibernaculum = de vertrekken tijdens de winter
 - 6.) (met vloerverwarming).
 7. Stookplaats voor het hibernaculum.
 8. Keuken.
 9. Het pistrinum of molenruimte.
 - 10.)
 - 11.) Vertrekken.
 12. Achterhal.
 13. De porticus of voorhal met zuilengalerij.
 - 14.)
 - 15.) De hoekpaviljoens.
-

tieven, o.a. uit Trier; de zuidvruchten en druivencultuur, die hier bekend werden en waarvan de aanvoer via Aken en Heerlerbaan zal hebben plaats gehad.

In de romeinse tijd — en dat omvat ruim 4 eeuwen — reisden de mensen meer dan we denken. Daarbij komt, dat de Eifel een vrij dicht bewoond gebied was, waar intensief erts en steensoorten werden bewerkt en de wol-bewerking een goed bestaan verschafte. De molenstenen van romeins Heerlen zijn uit Niedermendiger lavasteen (Eifel) vervaardigd. Ook had men een ontwikkeld gevoel voor natuurschoon, zodat naar die richting toe levenslustige burgers „de Baan” hebben bereden. De druivenpluk van het Moezeldal is uit afbeeldingen en teksten voldoende bekend, hetgeen ook menige liefhebber tot een uitstapje naar Trier zal hebben aangetrokken. ²⁾

Een volkomen nieuw verkeerstype voor de bewoners langs „de Baan” was de dag en nacht, met de regelmaat van de klok, voorbij snellende koeriers in dienst van de keizerlijke paardenpostdienst (cursus publicus). Op hun uurcedels werden de uren van vertrek en aankomst aangetekend. Hij diende niet alleen voor het overbrengen, vanuit Rome, van staats-telegrammen en spoedberichten, maar was ook ingericht voor het vervoer van overheidspersonen en goederen. Deze dienst kwam ten laste van de bevolking, hetgeen aanleiding gaf tot veel ontevredenheid. Keizer Nerva (96—98 n. Chr.) onthief Italië van deze verplichting, waarna keizer Hadrianus (117—138) ook t.a.v. de provinciën de kosten gedeeltelijk voor rekening nam van de Staat. ³⁾

Van de bewoning op Heerlerbaan kunnen we eveneens iets meedelen. De huizen zullen wel op een stenen onderbouw zijn opgetrokken ofwel uit hout en leem zonder vaste onderbouw. Dat er langs „de Baan” bewoning is geweest in de vorm van o.a. een of meer taveernes — verfrissings- en verpozingsgelegenheden — is praktisch zeker. Na de klim van de Hooghees en de voortzetting van de weg over een lange gelijke hoogte, was de behoefte om even te pauzeren niet uitgesloten.

Bewoning van huizen geheel uit steen opgetrokken is op Heerlerbaan van 3 plaatsen bekend: op Caumer in de nabijheid van de oorsprong van de Caumer of koude bron-beek anno 1921; in de buurt van het kruispunt Vullingsweg, Rukker- en Bautscherweg anno 1880 en zuidelijk van de hoek Heerlerbaan—Bautscherweg anno 1926.

Met de romeinse woning op Bovenst-Caumer krijgen we met 'n heel ander type te maken dan de huizenbouw langs straten en wegen. Op de plaats, waar nu de Romeinenweg ligt — in het verlengde van de Caumerweg — stond een zo genaamde romeinse villa = stenen woning met een overdekte open porticus aan de voorkant. Zij was bewoond door een kolonist met zijn gezin, die van hieruit zijn uitgestrekt landbouwbedrijf leidde. Van zo'n type-woning met een echt zuidelijke bouwstijl en met verwarmde vertrekken door middel van vloer- en kamerwandverwarming zijn er in en rondom Heerlen 'n 20-tal bekend.

Over deze van Bovenst-Caumer is een uitgebreide publikatie verschenen van de hand van P. Peters in 1930, nadat hij hier een systematisch oudheidkundig bodemonderzoek had gedaan. De woning telde 15 grotere

en kleinere vertrekken en ruimten en lag met zijn voorgevel naar de zuidzijde (de zon-kant) gericht. Hele stukken opgaande muurpartijen met kelderboognissen, resten van de centrale vloer- en kamerwandverwarming, veel gebruiksvoorwerpen en de dakbedekking zijn teruggevonden. Zij moet vanaf einde Ie tot einde IIIe eeuw bewoond zijn geweest. De landbouwprodukten werden in Heerlen op de markt gebracht.

In de *middeleeuwse tijden* hebben Heerlerbaan en Caumer zich sterk ontwikkeld als agrarische streek. Van verschillende landbouwbedrijven zijn hun namen bekend gebleven uit de oude archieven, die in het gemeentearchief of elders bewaard worden.

Zo kennen we uit de 14e eeuw de *Horricherhof*, gelegen iets ten noorden van de romeinse villa en vlakbij de oorsprong van de Caumerbeek, aan het begin van het „Straatje” — richting Vullingsweg. Aan de overkant van de Horricherhof lag de hoeve *Kaldenborn*. Het is duidelijk, dat we hier te doen hebben met het verschijnsel van bewoningscontinuïteit : vanaf de romeinse tijd hebben daar ter plaatse steeds mensen gewoond. Het is vermoedelijk de oudste wijk van Heerlerbaan.

Op Vruschemig lag in die vroege tijden het *Cornipsleen* of *Edelmanshöfke* ter plaatse van de Cörverstraat.

Nabij de grens aan de Locht stond sinds de vestiging van het gezag van de brabant-limburgse hertogen (Brussel) — 14e eeuw — de zogenaamde *Hertogseik* als teken van afbakening van rechten met het land van Ter Heyden (Horbach—Richterich). Vanaf deze grenspaal lagen ter weerszijden van de route naar Heerlerbaan geen hofsteden van betekenis. Wel kruiste bij de Hertogseik ter plaatse waar nu het nederlands grenskantoor staat de intergewestelijke handelsweg, komende vanuit Vlaanderen over Valkenburg—Walem—Ubachsberg—Vrouwenberg—Vruschehuuske—onze „Baan”, richting 's-Hertogenrade—Keulen. ⁴⁾

Langs de Caumerbeek lag de historische boerderij de *Corisberg*, die we nog tot de Heerlerbaan kunnen rekenen. Deze naam heeft bij het onderzoek naar de ligging van *Coriovallum* in de 19e eeuw aanleiding gegeven om dáár de romeinse nederzetting te lokaliseren.

In latere tijden is op Bovenst-Caumer, bij de Bautsch en de Rukker bewoning tot stand gekomen en vanzelfsprekend langs „de Baan”. Maar die huizen hebben geen uitgesproken historische benamingen gekregen. Heerlerbaan had alles van een agrarisch leefpatroon, dat scherp contrasteerde met de drukte op de weg van Heerlen naar Aken.

Hoe verging het onze „Baan” sinds de ontplooiing van het openbare verkeer — middeleeuwse stijl? Van lange afstandswegen naar romeinse opvatting was sinds begin 5e eeuw geen sprake meer. Toch vernemen we relatief vroeg iets van de weg van Heerlen naar Aken, de stad, die inmiddels zijn politiek hoogtepunt had gekend als residentie van Karel de Grote en nog verschillende eeuwen kroningsstad zou blijven. In het jaar 1150 komt een bericht tot ons over de Heerlerbaan als onderdeel van de „via lapide strada versus Aquis” m.a.w. geen grindweg, maar

een betegelde weg naar Aken. En in een charter of een op perkament geschreven oorkonde van het jaar 1202 van hertog Hendrik III van Limburg heet het: „... publicam Stratam quae ab Aquisgrani ducit versus Herle” de openbare straatweg, die vanaf Aken naar Heerlen leidt. 5)

We kunnen ons voorstellen, dat de vervoersbetekenis van de Heerlerbaan een eersterangspel bereikte en dat het dé aangewezen weg bleef om vanuit Aken in noordwestelijke richting te reizen.

Wat er aan mensen van alle slag en aan materieel over deze route is gegaan of gereden, kan in boekdelen beschreven worden. Wéér een brok geschiedenis is op deze wijze langs Heerlerbaan getrokken.

Van één reiziger wil ik evenwel een aparte vermelding maken, n.l. van *paus Leo IX*. Diende eeuwen tevoren „de Baan” het keizerlijke Rome, op 10 augustus 1049 werd hij bereisd door het hoofd van het christelijke Rome, overigens de enige weg in Nederland, die tot nu toe ooit een pauselijke stoet zag voorbijtrekken. Het is voldoende bekend, dat Leo IX op die datum in Voerendaal een nieuw stenen kerkje wijdde en het onder bescherming plaatste van St. Laurentius, één van de patronen van de stad Rome. Het moet een indrukwekkend schouwspel geweest zijn: de reizende paus onder militaire escorte van onze hertog van Nederlotharingen en in gezelschap van de gebiedende heer van het historisch Heerlener land Udo van Toul, kanselier der katholieke Kerk en als zodanig naaste medewerker van de paus. Leo IX was een missionaristype, die voortdurend door westeuropa reisde om Kerkvergaderingen te leiden, kerken te wijden en nieuwe kloostergemeenschappen aan te moedigen. Hij kwam van Aken, waar hij besprekingen had gevoerd met de keizer en maakte op verzoek van Udo van Toul-Heerlen deze uitzonderlijke trip via de Heerlerbaan-Bekkerweg richting Voerendaal om daarna weer naar Aken terug te keren. Van daaruit vertrok hij naar Trier om er op 7 september de St. Paulin in te wijden. Volgens eigentijdse schrijvers trok Leo IX overal stromen van mensen, zelfs vanuit Engeland. De jubilerende parochie Heerlerbaan mag deze unieke pauselijke passage vlak langs de plaats, waar nu de feestvierende kerk staat, in zijn Annalen terecht memoreren! Leo IX was een leidersfiguur van de doorbraakgedachte in die tijd, de bezieler van het lotharings réveil, die de Kerk moeizaam omhoog trok uit de te grote invloeden van de Staat. Hij werd begraven in de St. Pieter te Rome, maar zijn dynamische geest van vernieuwing mag onze herders blijven bezielen.

De opeenvolgende eeuwen door zijn mensen blijven reizen en trekken, zodat men er wel een „Baan-chroniek” van zou kunnen opstellen. Enkele losse grepen nog. Onze gebiedende heren, de graven van Ahr-Hochstaden, afstammelingen van Udo van Toul-Heerlen, hebben naar het gebruik van die tijd ook zorg gedragen voor het geestelijk welzijn van de mensen en hun eigen kerkje St. Andreas, oudste patroon van Heerlen, in stand gehouden. Omdat het zwaartepunt van hun bezittingen en belangen meer in het zuiden lag, was voor hen de verbindingsweg Heerlen—Aken een belangrijke schakel tussen hun verspreid liggende gebiedsdeeltjes, waarover zij gezag hadden. Ook de monniken van de door hun voorouders

gestichte abdij van Steinfeld met de St. Andreaskerkpatroon onderhielden betrekkingen met Kloosterrade (Rolduc) en met Heerlen. En de monniken van St. Willibrord zullen vanuit Susteren, waar sinds 713 een missiepost gesticht was, ook wel eens de weg genomen hebben van Sittard—Heerlen—Heerlerbaan—Aken en vandaaruit richting Echternach.

Toen onze streken verweekeld waren in de 80-jarige oorlog (1568—1648), moest het fort van Heerlen in staat van verdediging gebracht en gehouden worden. En zo lezen we in de gemeentelijke rekeningenfolio's, dat o.a. „den vyfthienden novembris 1591 eenen huysman met eenen peerdt nae Aechen was gesonden om polver ende loot te haelen om inder noodt te gebruycken betaelt daervoor de somme van sess gulden twelff stuyver eenen halven. . . .”.

In de 19e eeuw werd vanuit Heerlen een *postwagendienst* met Aken onderhouden, die zeker een halte heeft gehad op de Heerlerbaan. Zo blijkt uit een correspondentieregister van de burgemeester, van het jaar 1838, dat Winand Gelekerken die dienst exploiteerde.

Met de aansluiting van Simpelveld op de Spoorwegverbinding Maastricht—Aken, 1843, kreeg Heerlen hiermee zijn dichtstbij gelegen station. Uiteraard ontstonden postwagendiensten zoals die van J. Sieben van het jaar 1868. Hij reed tweemaal per dag heen en terug; vertrek aan de Emmastraat (naast woonhuis Deken) om 9.30 uur, aankomst 11.30 uur; in de namiddag vertrek 15.15 uur voor correspondentie op de treinen van 17.00 uur (met koninklijke nederlandse concessie).

Een vertrouwd beeld op de weg was ook de karavaan der hondekarren van de „Hitsjer” en de Kükeskriemer. Hiermede zijn de inwoners van Heerlerheide bedoeld, die een levendige eierhandel dreven op de markt te Aken. In alle vroegte kon men ze zien voorbijtrekken. Voor de boeren langs hun route waren ze een uitkomst: alle overproductie kochten ze op: kippen, eenden, kalveren, eieren, boter, kaas, peren, appels, noten, kersen, pruimen, groenten.

Pastoor Penners van Heerlen typeerde de bewoners van Heerlerheide rond het jaar 1800 als volgt: „Die van Heerlerheide spinnen wol voor de fabrieken van Aken en Borchett en brengen veel groenten, eieren, boter en eetwaren naar Aken. ⁶⁾”

Uit dit alles blijkt, dat Heerlerbaan de historische verkeerslong van Heerlen was en het ziet er naar uit, dat dit in de toekomst zo zal blijven, aangezien Aken en Heerlen niet van ligging zullen veranderen, alhoewel de doortrekking van de Keulse baan naar de Beitel een andere richting zal geven aan het internationale verkeer.

Het was dan ook een in de wegen-historie potentieel gegeven, dat Heerlerbaan te zijner tijd tot een vaste woonwijk zou uitgroeien. Met de totstandkoming van een eigen fraai kerkgebouw, nu vijftig jaar geleden, werd een belangrijke bijdrage geleverd tot een beter gerichte godsdienstige en in het algemeen meer bindende leefgemeenschap. Velen maken heden ten dage halt aan „de Baan” om er kerkelijke diensten bij te wonen.

En zo zal, al naar gelang de zich in de tijd wijzigende maatschappelijke

en godsdienstige structuren, de Heerlerbaan voor inwoner en passant zijn eigen bijdrage blijven leveren. Want — en dit is uw historisch kenmerk — „de Baan” doorsnijdt uw gesloten leefgemeenschap, die dwars door uw parochiegebied heen mede uw toekomstbeeld zal blijven beïnvloeden. Zonder „de Baan” géén Heerlerbaan!

L. van HOMMERICH.

- 1) H. HARDENBERG : Romeinse wegen en middeleeuwse geleiderechten tussen Maas en Rijn;
in: Publications dans le Limbourg XCIV—XCV;
Maastricht 1958—1959, 173—188.
- 2) Fr. CRAMER : Die Römer in der Eifel;
in: Eifelerfestschrift 1913, 215—246.

H. v. PETRIKOVITS : Bergbau und Hüttenwesen in der römischen Rheinzone;
in: Zeitschrift für Erzbergbau und Metallhüttenwesen XI;
Stuttgart 1958, H. 12, 594—600.
- 3) J. C. OVERVOORDE : Geschiedenis van het postwezen in Nederland vóór 1795, met de voornaamste verbindingen met het buitenland;
Leiden 1902, 3.
- 4) H. HARDENBERG : o.c., 181.
- 5) G. D. FRANQUINET : Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van de abdij Kloosterrade;
Maastricht 1869, 32—33, akte 25.
- 6) A. BEAUJEAN : De handel van Heerlerheide;
in: Land van Herle 1951, 85—90.

Marginaliën

OF KLEINE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS
VAN HET HUIS ROEBROECK.

Bij onze genealogische onderzoekingen maken we steeds een dankbaar gebruik van hetgeen anderen reeds vóór ons gevonden en gepubliceerd hebben.

Onze belangstelling geldt o.a. speciaal de familie Roebroeck omstreeks het begin van de 17e eeuw, omdat toen een onzer familieleden gehuwd was met Leen van Roenbroc.¹⁾

Zodoende kwamen we ook tot een analyse van het artikel van de Heer L. van Hommerich: „Bijdrage tot de geschiedenis van het huis Roebroeck (Rodenbroich) tot Heerlerheide-Heerlen”, gepubliceerd in dit tijdschrift, uitgave 1966 no. 1. Bij de samenstelling van dit artikel heeft hij — naar eigen mededeling — gebruik gemaakt van de gegevens verstrekt door Mevrouw H. Hoeberechts-Roebroeck.

Bij deze analyse is gebleken, dat enkele gegevens onjuist of onjuist weergegeven zijn. Ter toelichting het volgende.

In genoemd artikel staat op pagina 22 :

1657 aug. 17. Verheffing door Wolter Heutz × Cornelia Vijgen.
(„verkommen in vremden landen”)

en op pag. 26 :

(aantekening) 23 : Op datum van 17 augustus 1657 vinden we de aantekening: Wolter Heutz × Cornelia Vijgen „is verkommen in vremde landen.”

(Bron: Civiele rolle Heerlen 1646—1663, Heerlen)

Een vergelijking van deze twee gegevens heeft een onlogisch resultaat : Wolter Heutz verheft Rodenbroich na zijn overlijden. (Zijn overlijden vóór 17 aug. 1657 wordt nog eens bevestigd in het tweede gedeelte van aantekening 21 op pag. 26.)

Het is jammer, dat de Civiele Rolle van Heerlen geen enkele aantekening oplevert op 17 augustus 1657. Uit de archieven van de Keurkeulse Mankamer²⁾ blijkt, dat de verheffing op genoemde datum niet geschied kan zijn door Wolter Heutz, gehuwd met Cornelia Vijgen. Wat betreft het stokleen Roebroeck staat er het volgende :

„den 17. aug. 1657 door aflijvicheit van wijlen Peter Heutz is dit „leen... door desselfs zoon Woulter heutz verheft, en mits desselfs „minderaricheit heeft syn oom Leonardt Meyers den eydt daertoe staende „gedaen...”.

Genoemde Woulter is minderjarig en zal daarom waarschijnlijk niet gehuwd zijn, te meer omdat over zijn eventuele huisvrouw helemaal niet wordt gesproken in deze verheffing.

Dat Wolter Heutz × Cornelia Vijgen in „vremde landen” zou gestorven zijn voor 17 augustus 1657 kan niet juist zijn, want na deze datum wordt hij vaak als koper van stukken land genoemd :

- 13 okt. 1657. Jaspar Haenraets heeft „cedeert en overgedragen” in behoeft van Wouter Heuts „seecker hellichte van eenen vijver. . . .”
- 15 april 1658. Paulus Merkelbach en Daem Haenraets (× Celie Wijn-gardt) hebben „cedeert en met handt, halm en monds overgedragen in behoeff. . . . Woulter Heuts, in vollen eestoel sittende met Cornelia Vygen 134 roeden acker-lants. . . .” (op Roechbroeck)
- 10 juni 1665. Jan Vreuls × Jenne Kessels hebben anderhalf sille en 29 roden ackerlants gecedeerd aan Wouter Heutz × Cornelia Vygen. ³⁾

Zeer waarschijnlijk is Wolterus Heuts op 2 januari 1678 een natuurlijke dood gestorven. ⁴⁾

Wie is dan „verkommen in vremden landen”? Dit kan alleen Petrus Heutz × Wilhelma Moenen geweest zijn. Zijn dood moet hebben plaats gevonden tussen 25 oktober 1655 en 13 augustus 1657 :

25 oktober (5 oktober?) 1655 : „Op dato en ter voors. vergadering *comparerent in persone* de eersame ende discrete *Peter Heuts* heeft opgenomen ende ontfangen het leen Rhoebroick. . . . daeruyt dat Woulter Wolters als lesten leendraget gestorven is.” ⁵⁾

13 aug. 1657. „Comp. Woulter Heuts, geassisteert met synen outvader Woulter Heuts, ende Oom Leonardt Meyers, om het leen Rhoebroick, tegenwoordich vacerende *door het afsterven wijlen Peter Heuts sal.* sijns eersten comp. vader sal. als lest gewesenen leendraget, op nieuws op te nemen ende naer behoiren t’ontfangen; Ende mits de minderjaerigheid des voors. eersten comp. soo presenteert den voors. Leonart Meyers in synen naeme t’ selve te sullen affectueren. . . .” ⁶⁾

Op pag. 26 aantekening 21 staat vermeld :

Wouter Heutz, zoon van Peter Heutz en Wilhelma Moenen huwt op 22 juni 1649 met Cornelia Vijgen.

(Bron: Archief Keur Keulse Mankamer, Heerlen)

Uit de archieven van de Keur Keulse Mankamer blijkt wél dat Peter Heutz een zoon Wolter heeft gehad, maar niet dat deze Wolter gehuwd zou zijn met Cornelia Vijgen.

Integendeel:

22 okt. 1659 „voor ons. . . . leenmannen verschenen Wilhelme Moonen, heeft verclaert dat haeren man Peter Heutz sal: in sijnen leven erffelijcken hadde gecedeert aan den eersamen seer discreeten Woulter Heutz en desselfs huysvrouwe Cornelia Vygen *haere schonouders*, seven sille en enige roeden ackerlants ressort van het stockleen Rhoebroick. . . . tegens welck lest genoemde stuck van seven sille, weniger eenige roeden heeft hij Wolter Heutz aan voors. syne schoondochtere Wilhelme Moonen en haere erven ten erffelijcken rechte aengebuyt. . . .” ⁷⁾

Woulter Heutz × Cornelia Vijgen is geen zoon van Peter × Wilhelma Moenen, maar omgekeerd. ⁸⁾ Dit wordt ook bevestigd door de gegevens uit de Kerkelijke Registers Heerlen :

1. Op 22 juni 1649 is er in Heerlen geen enkel huwelijk gesloten, zelfs in de maanden juni en juli niet.

2. Wouter Heutz is gehuwd op 2 sept. 1617.⁹⁾ Dit huwelijk wordt op 10 aug. 1618 bevestigd als gedoopt wordt.... Petrus Heuts, wettige zoon van Wolter en Cornelia Vijgen.
3. Petrus moet omstreeks 1645 gehuwd zijn.¹⁰⁾
Op pag. 25 onder aantekening 16 wordt vermeld :
In 1589 huwt een Gillis van Rodenbroich met Margaretha van Moriamé.
(Bron: Kerk. Registers, Heerlen)

Wij willen niet betwisten, dat Margaretha van Moriamé met Gillis gehuwd is.¹¹⁾ Alleen kan dit huwelijk niet gesloten zijn in 1589, want op 5 febr. van hetzelfde jaar wordt gedoopt Neodula van Roybroec, wettige dochter van Gielis „ende Griet”.

Resumerend komen we tot de volgende gegevens :

1. Gillis van Rodenbroich huwt vóór 1589 met Margaretha van Moriamé.
2. Walterus Heutz huwt op 2 sept. 1617 met Cornelia Vijgen.
3. 10 aug. 1618 gedoopt Petrus Heutz, zoon van Wolter en Cornelia Vijgen.
4. 22 juni 1649. Verheffing van het leen Rodenbroich door Wouter Wouters.
5. Omstreeks 1645 huwt Peter Heutz met Wilhelma Moenen.
6. 27 maart 1654. Cornelia van Rodenbroich verkoopt het leen aan Peter Heutz, gehuwd met Wilhelma Moenen.¹²⁾
7. 25 oktober 1655. Peter Heutz × Wilhelma Moenen verheft het leen Rodenbroich. Hij is de zoon van Wolter × Cornelia Vijgen.
8. Peter Heutz sterft tussen 25 okt. 1655 en 13 aug. 1657. Zijn naam is in die tijd in de begraafregisters van Heerlen niet te vinden, m.a.w. hij is niet in Heerlen begraven.
9. 17 aug. 1657. Verheffing van het leen door Woulter Heutz, minderjarige zoon van Peter Heutz en Wilhelma Moenen. Zijn oom Leonardt Meyers heeft „den eydt daertoe” gedaan.

Het is onze bedoeling niet geweest met deze kanttekeningen negatief-kritisch te willen zijn. We wilden alleen maar positief een heel kleine bijdrage leveren tot de geschiedenis van het leen Rodenbroich.

H. H. LAMMERETZ.

Noten :

- 1) Uit : Kerkelijk Register, Heerlen, no. 197. G.A.H.
6 april 1589 gedoopt Margaretha Lambrechts, dochter van Jan en Leen van Roybroic.
14 oktober 1590 gedoopt Gielis, zoon van Jan Lemmens van Groetenroy en Leen van Roybroec.
10 februari 1597 gedoopt Margareta Lammeretz, dochter van Jan en Leen van Roenbrock.
21 september 1600 gedoopt Lambertus Lamens, zoon van Jan en Lein Robroch.
- 2) Archief Keurkeulse Mankamer, Heerlen. L.v.O. 6418. R.A.L. Maastricht.
- 3) L.v.O. 6418.
- 4) Kerk. Register, Heerlen. G.A.H.

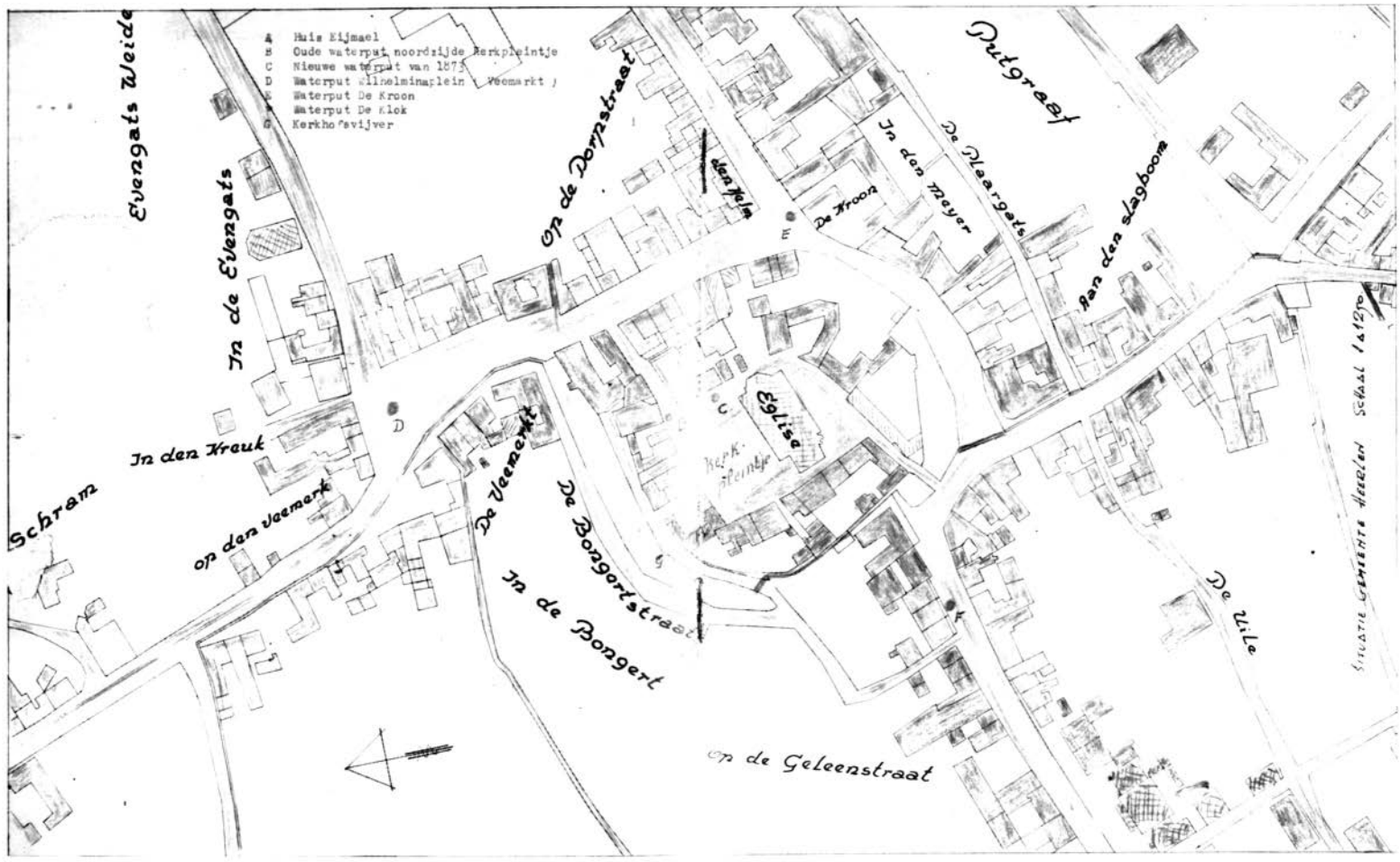
- 5) L.v.O. 6457.
- 6) L.v.O. 6457.
- 7) L.v.O. 6418.
- 8) Zie hiervoor ook L.v.O. 6418 op data 15 april 1658, 10 sept. 1658.
- 9) K.R. Heerlen no. 197, blz. 149 :
2 sept. (1617) Affidati - Walterus Huyts Cornelia Figen.
- 10) Zijn kinderen worden te Heerlen gedoopt op 18 juli 1647, 29 dec. 1648 en 19 november 1650.
- 11) Zij is enkele malen doopgetuige bij de fam. Roebroeck. Zie hiervoor Kerk. Reg. Heerlen no. 197 op data 8 april 1589, 9 juni 1591.
- 12) Een halfwin op de Struyver wordt ook Peter Heutz genoemd. Zie hiervoor L.v.O. 6418, 5 nov. 1660.

De ontwikkeling van de drinkwatervoorziening der gemeente Heerlen

In een algemeen historisch overzicht, geplaatst in „Het Land van Herle” van 1963, blz. 63 e.v., hebben wij de wettelijke bepalingen besproken, die in vroeger dagen door de overheid getroffen zijn m.b.t. de watervoorziening in het algemeen en die voor Heerlen in het bijzonder. Ook gaven wij hierin een opsomming van onze bevindingen, die ons onderzoek naar de drinkwatervoorziening in Heerlen heeft gehad. Uit de geraadpleegde archiefbronnen is gebleken, dat Heerlen naast een aantal particuliere- cq. buurtwaterputten een 5-tal openbare putten (met pompen) heeft gehad, die op kosten van de gemeentekas werden onderhouden. Tot aan het begin van de 20e eeuw was dit aantal openbare waterwinplaatsen in Heerlen gestegen tot 34.

Van al deze waterputten zal een gedetailleerd overzicht worden gegeven waarin opgenomen zullen worden het ontstaan, de ligging en constructie, eventueel van foto's en schetsen voorzien, alsmede waar nodig verduidelijkt met uittreksels uit de gevonden archivalia.

Op de bijgevoegde situatiedkaart worden de in het centrum van Heerlen te bespreken waterputten met de hoofdletters B-F aangeduid. Het ligt in onze bedoeling iedere put afzonderlijk te behandelen.

- A Huis Eijmael
- B Oude waterput noordzijde Kerkpleintje
- C Nieuwe waterput van 1875
- D Waterput sijnsmingalein (Voemarkt)
- E Waterput De Kroon
- F Waterput De Klok
- G Kerkhofvijver

SITUATIE GEMEENTE HAVEN 1812/70

De waterput of pomp in de buurtschap Kerkplein

De waterput op het Kerkplein heeft een lang verleden achter zich. Uit de geschiedenis van Heerlen weten we, dat zich rond de St. Pancratiuskerk het fort of de vesting Herle bevond, die van grachten en walmuren was voorzien. Ook leren ons de archiefbronnen, dat dit fort meermalen werd belegerd met afwisselend succes. Het kan dan ook niet anders, dat, aangezien water na lucht de meest noodzakelijke levensbehoefte voor ieder levend wezen is, juist binnen dit omwalde en omgrachte terreingedeelte de zorg voor de drinkwatervoorziening, naast natuurlijk de defensieve taak, van het grootste belang kan worden genoemd. Er bestaat dan ook geen twijfel over, dat aan de waterput op het Kerkplein zonder meer het praedicaat van oudste middeleeuwse put van Heerlen mag worden toegekend. Oud-archivaris P. Peters schreef in de Maasgouw van 1923 hierover:

„Den ouden put aan de noordzijde van het kerkhof d.i. Kerkplein en waarvan de bewoners van het kerkhof veelal gebruik maakten, schijnt particulier eigendom geweest te zijn, ten minste in de bankgemeente rekeningen wordt nooit van deze put melding gemaakt. Was deze misschien voor eeuwen de drinkwaterput op het slotplein van het lang verdwenen kasteel Heerlen?”¹⁾

Zoals gezegd zal deze put, na het in verval raken van het fort, in particuliere cq. gemeenschappelijk bezit van de buurt zijn overgegaan daar er in de banks-rekeningen géén enkele uitgavepost werd genoteerd, die op deze waterput betrekking heeft. Dit verandert met de komst van de franse legers. Hun wetgeving, die vanzelfsprekend ook voor deze streken van kracht werd, voorzag in het stichten van een aantal openbare waterputten of in het tot algemeen nut verklaren van reeds bestaande waterreservoirs. De Nederlands/Belgisch wetgevende macht, die het belang van deze maatregelen inzag, nam de gestelde bepalingen op dit terrein van de Franssen over²⁾ en verplichtte de gemeentebesturen de inwoners van goed en deugdelijk drinkwater te voorzien. Vanaf 1817—1842 treffen we dientengevolge in de rekeningen, die zowel in het gemeentearchief van Heerlen als in het rijksarchief in Limburg te Maastricht berusten, een aantal onderhoudsposten aan, die betrekking hebben op deze openbaar verklaarde waterput.³⁾

Dat deze put in 1855 nog steeds als een begrip voor de gemeenschap gold, blijkt uit de notulen van de Gemeenteraad van Heerlen uit genoemd jaar. Het gemeentebestuur van Heerlen besluit tot het instellen van een weckmarkt op het Kerkpleintje en geeft de plaats hiervoor nader aan: „vanaf het huis C. Eymael (op situatiekaart gemerkt A) tot aan den put”.⁴⁾

De familie Eymael kwam in het bezit van dit huis door erfenis van Maria Elisabeth Vijgen, weduwe van Johan Raven, wonende in de Schandelermolen op datum van 27 augustus 1823.⁵⁾

*Kerkplein-noordzijde, met pomp ± 1860;
op tekening gemerkt B.*

De waterinhoud van deze put schijnt echter in deze tijd niet geheel voldoende te zijn geweest, waardoor de bewoners van het Kerkplein aangewezen waren op de openbare waterput aan de Veemarkt (Wilhelminaplein). Immers op 16 augustus 1867 richtten enige bewoners van het Kerkplein zich in een verzoekschrift tot het gemeentebestuur om een nieuwe put met pomp aldaar te laten aanleggen:

„Ondergetekende ingezetenen alle woonende ten Kerkhove Heerlen, stellen bij deze hunne reclamens in:

Dat het hun alle ten hoogste bezwaard reeds sedert lange jaren aanhoudend van het behoorlijk gerief van drinkwater te moeten verstoken zijn.

Dat de pompen ter bezorging van drinkwater ter Veemarkt behalve de verre afstand aan beide zijden daarenboven de meeste tijd door het veel gebruik derzelve ledig of gesloten zijn.

Dat het daarom zoo hoogst nodig als wenschelijk is de Edele Achtbare Heere Burgemeester en leeden der Gemeente Raad te moge overgaan tot het daarstellen van put en pomp ter genoemde Kerkhof.

De bewoners dier plaats niet ongeneegen zullende zijn tot het bereiken van genoemd verlangen bij te dragen tot verrigting der werkzaamheden wier aanvang wij allen weldra te gemoet zien”.

Volgt ondertekening door 13 bewoners van het Kerkplein. ⁶⁾

Dit verzoekschrift komt in de vergadering van de gemeenteraad van Heerlen van 3 september 1867 in behandeling. ⁷⁾ Ondanks de goedgegunstige beslissing zal het nog ongeveer 7 jaar duren voordat met de

aanleg van de put een begin zal worden gemaakt. In de vergadering van het College van Burgemeester en Wethouders van Heerlen van 23 maart 1872 stelde wethouder Jaegers de vraag hoe het stond met de put op het Kerkhof. De voorzitter, burgemeester Savelberg, is van mening, dat met de aanleg gewacht dient te worden tot het najaar, aangezien dan de grond droger is, waardoor het water beter kan behouden worden. 8) De opdracht voor het maken van deze put werd verstrekt aan Jan Jozef Vroomen, metselaar, voor de prijs van f 2,58½ per voet. De geplande diepte bedroeg 34 voet ofwel 10,36 meter. Uit de ingediende nota blijkt, dat de aanlegkosten voor de put in totaal f 404,93 hebben bedragen. Een specificatie van dit bedrag is onder voetnota 9) opgenomen. Welk aandeel de buurtbewoners in deze aanlegkosten hebben genomen is niet bekend.

Dat de aanleg van deze nieuwe put op het Kerkplein ook de aandacht had van andere overheidsinstanties blijkt uit een schrijven van de Adjunct-Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezicht voor Noord-Brabant en Limburg ddo. 28 januari 1874, gericht aan het gemeentebestuur van Heerlen met als onderwerpsaangave „Medische policie” :

„Aangezien waarschijnlijk binnen kort de nieuw daargestelde waterput nabij de oude begraafplaats, gereed zal zijn, waaromtrent ik met den Heer Burgemeester ben overeengekomen, dat het water niet ten gebruike zal worden verstrekt, dan nadat het *scheikundig zal zijn onderzocht*, om te constateren, dat het geene, voor de gezondheid der verbruikers nadeelige bestanddeelen bevat, heb ik de eer U beleefdelijk te verzoeken aan de Heeren Apothekers *Roersch te Maastricht en van der Grinten te Venlo*, leden van den Geneeskundigen Raad voor Noordbrabant en Limburg, te willen verzenden twee flesschen water uit gemelde put, zoodra het helder is en ten gebruike geschikt schijnt, terwijl ik U opmerkzaam maak op de noodzakelijkheid, dat de flesschen *uiterst* zindelijk, met nieuwe kurken gesloten en verzegeld (vermoedelijk verschrijving = verzegeld) moeten zijn.

Zoodra mij van de verzending zal zijn kennis gegeven, zal ik genoemde Heeren met het doel van het onderzoek bekend maken” 10)

De uitslag van dit scheikundig onderzoek moet een gunstig resultaat hebben opgeleverd, aangezien uit latere stukken blijkt, dat de put en pomp in gebruik zijn geweest. Als bijzonderheid zou nog vermeld kunnen worden, dat uit het ingesteld onderzoek is gebleken, dat dit de enige put in Heerlen is, die aan een dergelijk scheikundig onderzoek werd onderworpen.

Het waterpeil van deze put schijnt echter nooit voldoende te zijn geweest. Een ooggetuige, mevr. de wed. Goris-Schmitz, geboren 16 september 1870 op het Kerkplein en aldaar vele jaren gewoond, vertelde mij, dat de pomp weinig water gaf en men over het algemeen aangewezen was op de putten aan het Wilhelminaplein, de Kroon of de Klok (in situatietekening gemerkt D, E en F.). Het dagelijks toezicht op de put aan het Kerkplein werd opgedragen aan de heer Boddelier, die er tevens zorg

voor droeg, dat de pomp met een ketting afgesloten werd om zodoende de jeugd te beletten met water te spelen.

Met de aanleg van de waterleiding in de gemeente Heerlen, kwam er een einde aan de funktie van de putten. Tijdens een proefgraving op het Kerkplein, anno 1965 verricht door de Nederlandse Heidemij in opdracht van het Gemeentebestuur, werden de restanten van deze put, die met een deksel was afgesloten, teruggevonden.

J. H. N. BOLLEN.

Noten:

- 1) P. PETERS : Uit Heerlens verleden. Grensstenen. Drinkwater; in: de Maasgouw 1923, 22.
- 2) Gemeentewet 1836 van het Koninkrijk van België voor de provincie Limburg; artikel 131, sub. 11. Deze wet bleef voor Limburg gehandhaafd tot 1851.
- 3) O.a. rekening van Leonard Jabegs, „meetzelaar te Heerlen”, die op 23 september 1841 „gewerkt heeft aan den put op het Kerkhof met vier man en geleevert 32 tobben kalk”, ten bedrage van f. 4,86.
- 4) Notulen Gemeenteraad Heerlen, 7 februari 1855. G.A.H..
- 5) Minuten notaris J. W. D. Smeets, 1823, G.A.H.
Maria Elisabeth Vijgen, weduwe van Johan Raven, benoemd tot haar „eenige ende universeele erfgename mijne nichte Maria Elisabeth Vijgen, zonder beroep en haar man Mathis Eymael, herbergier, beide woonende te Heerlen op het Kerkhof, ieder voor de helft”.
- 6) Ingekomen Correspondentie 1867. G.A.H..
- 7) Notulen Gemeenteraad Heerlen, 3 september 1867. G.A.H..
- 8) Notulen College van Burgemeester en Wethouders Heerlen, 23 maart 1872. G.A.H..
- 9) Rekeningen gemeente Heerlen 1872. G.A.H..

Aanlegkosten put Kerkplein :

10,36 meter = 34 voet × f. 2,58½	f.	87,89
Eiken ringhout, geleverd door Vroomen	f.	20,—
Jan Jacobs, 4.450 stenen	f.	47,61
J. Utenbein, tolontvanger (het materiaal moest de tol passeren)	f.	4,50
J. L. Heiliger, hout	f.	7,—
Jozef Vroomen, materiaal en arbeidsloon	f.	9,45
H. Klinkers, kalkbrander	f.	27,30
Jozef Vroomen, cement	f.	1,18
J. Gorissen, smid	f.	7,55
L. J. Enthoven & Co, leveren pomp	f.	148,20
A. Dahlem, plaatsen pomp	f.	44,25
		<hr/>
Totale aanlegkosten	f.	404,93

- 10) Ingekomen Correspondentie 1874. G.A.H..

Archeologische vondsten

aan de Valkenburgerweg te Heerlen

Het is een bekend feit, dat het centrum van Heerlen voor wat de romeinse beschavingsperiode betreft, in het verleden reeds veel geheimen heeft prijs gegeven. Het is dan ook begrijpelijk, dat er aan de hand van vroeger verkregen en verzamelde bewijzen een *urgentie-lijst* is ontstaan van die percelen in de binnenstad, waar met succes een oudheidkundig bodemonderzoek zou kunnen worden verricht.

Een van deze aanwijzingen leverde ons het jaar 1935 toen het Sportfondsenbad aan de Valkenburgerweg alhier verrees. Oud-archivaris P. Peters gaf in de Maasgouw van 1936, blz. 13 en 14, een beschrijving van de op dit terrein aangetroffen archeologica. In 1964 werden bij de aanleg van de Euterpelaan (westelijk grenzend aan het terrein van het Sportfondsenbad) wederom vondsten gedaan, die het vermoeden wettigden, dat de nog open liggende terreinen rondom het Sportfondsenbad nieuw materiaal moesten opleveren (Land van Herle 1964, blz. 65—71). Toen dan op 20 juni 1967 een begin werd gemaakt met het machinaal uitdiepen van het terrein zuidelijk grenzend aan het Sportfondsenbad t.b.v. de bouw van een nieuw Instructiebad, kon er al spoedig een bevestiging worden verkregen van de stelling, dat ook dit perceel als archeologisch waardevol kon worden aangemerkt. Gedurende de periode van 20 — 29

*Put, gevonden aan de Valkenburgerweg — noordzijde,
terrein „Instructiebad” bij het Sportfondsenbad.*

juni kon de gemeentelijke oudheidkundige dienst dan ook een aantal voorwerpen verzamelen, evenwel zonder dat er sprake was van een systematisch ingesteld oudheidkundig bodemonderzoek.

Aan bouwkundige resten leverde dit terrein slechts een ronde, van Kunradersteen opgetrokken waterput op, die op het vrijgelegde niveau (± 4.50 m onder het maaiveld) een binnenwerkse diameter had van 98 cm en een muurdikte van 47 cm. Gezien de aanwezigheid van Pingsdorfer aardewerk tussen het metselwerk van de opgaande muurpartij in, zal deze put rond het jaar 1150 zijn aangelegd. In het grondprofiel was duidelijk de insteek te zien, waarin zich eveneens soortgelijk aardewerk bevond. Aan de zuidzijde van de put werden een viertal houten palen ($\varnothing 8$ cm) aangetroffen, die mogelijk verband kunnen houden met een bovenbouw, bestaande uit een houten stelling, voorzien van een dak. Meer positieve gegevens leverden de restanten helaas niet op.

Over het gehele terrein werd voorts een diepe (± 4.50 m.) komvormige insnijding aangetroffen met een ± 30 cm dikke, kunstmatig aangebrachte verhardings- of beschermingslaag van geel-grijze kiezel vermengd met tal van aardewerk- en dakpanfragmenten uit de romeinse tijd. Deze insnijding zou kunnen dienst gedaan hebben als waterpoel. Immers tijdens de opgravingen in 1964 in de Euterpelaan werden de fundamenten van grote langwerpige gebouwen blootgelegd, waarin zich achter een houten schot, een vrij dikke zwarte laag aftekende met vrij veel sporen van stro (mest?). Dit zouden de stallen voor de paarden van het wisselstation van de keizerlijke koerierdienst en andere gezagsdragers kunnen zijn geweest. De thans gevonden diepe, komvormige insnijding zou dan als drenkplaats voor deze paarden dienst gedaan kunnen hebben.

Na dit voor de archeologie zo langzamerhand betreurenswaardige „bliksem” onderzoek, kreeg de oudheidkundige dienst tijdens de bouwvakvakantie van 6 — 11 juli de gelegenheid een gedeelte van het aan de zuidzijde van dit terrein gelegen talud i.v.m. het aanleggen van een inrit naar het Instructiebad aan een nader onderzoek te onderwerpen. Op enkele niet in verband liggende Kunradersteenblokken na, leverde dit terreingedeelte geen resultaten op, waaruit conclusies getrokken zouden kunnen worden. De bewoningslaag bevond zich hier vlak onder het maaiveld en zette zich voort onder het trottoir en het wegdek van de Valkenburgerweg. De gedane losse vondsten zijn in het hieronder volgende algemene overzicht opgenomen.

Met toestemming van de aannemer, de fa. van Zandvoort te Heerlen, kon gedurende de periode van 1 — 30 augustus het nog niet onderzochte gedeelte van het talud worden bekeken. Ook op dit terreingedeelte gaf de bewoningslaag niets van haar geheimen prijs, aangezien ze ook hier schielijk onder het trottoir en het wegdek verdween. De oogst aan voorwerpen vergoedde echter de inspanningen en moeite, die een dergelijk onderzoek nu eenmaal met zich meebrengen.

Vondsteninventaris:

Terra sigillata : in totaal 272 fragmenten, waaronder

- a) versierde stukken: 27 fragmenten v.h. type Dragendorff 29, waarvan 2 met bodemstempel OF CO/; 76 fragmenten van het type Drag. 37;
- b) gestempelde stukken: in totaal 30 gave of gedeeltelijk leesbare stempels, o.a.
- ACAPV (retro) van Acapus uit Lezoux(?), Drag. 18/31;
AMABILIS van Amabilis uit Rheinzabern, Drag. 18/31;
OFCALVI van Caluus uit La Graufesenque, Drag. 18/31;
CALVI (retro) van Caluus uit La Graufesenque, Drag. 27;
L COS VIRIL van Cosius en Virilis uit La Graufesenque, Drag. 18/31;
OFCOTTO van Cotto uit Zuid-Gallië, Drag. 18/31;
GERMANI van Germanis uit La Graufesenque, Drag. 18/31;
/VCVN/ van Jucundus uit La Graufesenque, Drag. 18/31;
/PATRIC/ van Patricius uit La Graufesenque, Drag. ?
C IVL PRIM van Primigenius uit Montans & La Graufesenque, Drag. 18;
/RM van Primus uit Montans & La Graufesenque, Drag. 27;
RVTAENVIS van Rutaenus uit La Graufesenque, Drag. 18/31;
O FS van Sabinus uit Lezoux, Drag. 27;
O FS van Sabinus uit Lezoux, Drag. 27;
L TER SEC van Secundus uit Montans, Drag. 18/31.

Glasfragmenten : in totaal 83 stuks.

Bronswerk : 57 stuks, waaronder 23 stuks draadfibulae, 4 stuks scharnierfibulae, 1 spatel, 5 haarnaalden, 2 armbanden, 1 gesp, 2 sierplaatjes met leeuwenkopversiering, 1 lepeltje, 1 stylus, 1 ring en 1 sleutel.

Kralen : 10 fragmenten van meloenvormig geribde kralen van glaspasta en 1 fragment van een donkerblauw meloenvormig geribde glazen kraal.

Munten : 11 stuks, waarvan de meeste afkomstig zijn van keizer Domitianus (81—96), t.w. 8 bronzen, 1 doorboorde bronzen, 1 zilveren en 1 zilveren munt uit de Republikeinse tijd.

Voorts 3 *wetsteenfragmenten*, enige *molensteenfragmenten*, 1 *loden schijf* met een gat in het midden, 1 stuk bewerkt *marmer* en tenslotte enige honderden fragmenten van *inheems aardewerk*, zowel gladwandig als ruwwandig. In deze laatste groep is nog vermeldenswaardig een randfragment van een *wrijfschaal* met de stempel CATVS F.

N. EUSSEN.

ERE-PENNING IN ZILVER VOOR DE HEER F. X. SCHOBLEN

Het gemeentebestuur van Ubach over Worms heeft het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd van de heer F. X. J. J. M. Schobben aangegrepen om hem op 1 september 1967 een grootse hulde te bereiden. Wie hem kent, ervaart te doen te hebben met een rusteloos denkend en werkend mens, zich tot en met verdiepend in de probleemstellingen van allerlei aard, bovendien een voorvechter en pleitbezorger van allure.

Deze eigenschappen hebben het leven gekenmerkt van de heer Schobben in zijn verschillende verantwoordelijke overheidsfuncties. Geen beter bewijsstuk en tevens weerspiegeling hiervan dan de tekst van het Raadsbesluit van 14 juli 1967, waarin zijn grote verdiensten in de diverse sectoren van het bestuurlijk- en sociaal-maatschappelijk leven achtereenvolgens worden gekarakteriseerd ter motivering van de toekenning van de *ere-penning in zilver* van de gemeente Ubach over Worms.

In onze historische leefgemeenschap vervult hij sinds jaren de taak van penningmeester van het Land van Herle.

Daarnaast is zijn actieve deelname gebleken door zijn regelmatige aanwezigheid op de maandelijkse werkvergaderingen van onze Kring. Voorts is hij lid van het bestuur van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap.

Voornoemd Raadsbesluit memoreert in dit verband: „... dat van zijn hand zijn verschenen diverse publicaties betreffende de plaatselijke en streekgeschiedenis, waarbij in het bijzonder vermeld: „Martin Cudell (1773—1845), een Limburger van formaat, die voor ons gewest verloren ging”, „Verkeer in de Oude Mijnstreek”, „Ubach over Worms en zijn historische samenhang met Thorns Ubach”;

dat hij uit heemkundige interesse en uit belangstelling in de verscheidene soorten van dialecten, waaronder inzonderheid het Groenstraat-bargoens, wetenschappelijk zeer waardevol werk heeft geleverd;

dat hij, als correspondent van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, zeer waardevolle gegevens heeft verstrekt over de oudste historie van deze gemeente”.

Wij wensen de heer Schobben van harte geluk met deze hoge onderscheiding en volgaarne een „ad multos annos”!

REDAKTIE.

Reinoud van Schönforst-Heerlen

Tot de persoonlijkheden, die in de 14de eeuw een voorname rol gespeeld hebben in het gebied tussen Rijn en Maas, met name in onze streken, behoort Reinoud I van Schoonvorst of Schönforst. Als jongste van zes broers was zijn ouderlijk erfdeel zo gering, dat hij, volgens de geschiedschrijver Hemricourt, er geen paard van kon onderhouden, maar door zijn vernuft, zijn kennis, diplomatie en geslepenheid, werd hij de meest gefortuneerde ridder, die er sedert 100 jaar tusschen Rijn en Maas gewoond had. Ofschoon hij slechts met één adellijke titel begon, verwierf hij zoveel bezittingen, dat Schönforst een machtige dynastie werd, die over tientallen heerlijkheden regeerde. Schönforst werd een bestuurlijk centrum, waaronder ook gedurende enige tijd Valkenburg en een deel van Heerlen ressorteerden. Het was de bestuurlijke saamhorigheid, die „het Land van Herle” op de gedachte bracht, te onderzoeken wat er nog van het kasteel Schönforst over was. Tot onze grote teleurstelling vonden we het niet vermeld in de Kunstdenkmäler der Landkreise Aachen und Eupen (Düsseldorf 1912) en ook op de ons ten dienste staande landkaarten kwam het niet voor. Maar we wisten, dat het ten zuiden van Aken lag. Daar vernamen we, dat wat eertijds Schönforst heette thans gewoon Forst heet, een plaats aan de weg Aken—Korneliemunster en vrijwel vergroeid met Aken. Wel was in Forst een Schönforsterstrasse en aan het einde daarvan lag de „Burg”. Reeds op het eerste gezicht maakte het gebouw op mij een bekende indruk. De in natuursteen opgetrokken muren, met hoekstenen van lichtere kleur, en de versieringen deden mij aan de Tower in Londen denken. Wel wetende, dat het oorspronkelijk

kasteel verwoest was en dat wat er nu staat een herbouw is uit het midden der vorige eeuw, kon ik de gedachte niet kwijt worden, dat er verband tussen Schönforst en de Tower moet bestaan hebben. En dat verband is aan te wijzen. Er is nooit nauwer contact geweest tussen Engeland en onze streken dan in de 14de eeuw, toen het kasteel gebouwd werd en wel in verband met de 100-jarige oorlog tussen Engeland en Frankrijk tussen 1339 en 1453. Hij begon als een strijd om de kroon van Frankrijk. In 1328 stierf de laatste koning uit het huis der Capetingen, Karel IV, kinderloos. Het meeste recht op de opvolging had Eduard III, koning van Engeland, wiens moeder een zuster van de laatste Capeting was. Hij werd echter van de opvolging uitgesloten. Koning werd Philip VI uit het huis Valois.

Eduard III berustte niet in de miskenning van zijn erfrecht en maakte het plan om zich met geweld van de franse troon meester te maken.

Daartoe zocht hij bondgenoten en vond deze in de Nederlanden o.a. door middel van huwelijken. Hij zelf huwde met Philippa, dochter van Willem III van Holland en Henegouwen, bijgenaamd de Goede. Diens oudste dochter Margaretha was gehuwd met Lodewijk van Beieren, keizer van Duitsland. Deze benoemde zijn zwager Eduard III tot zijn vicaris in het gebied ten westen van de Rijn. Een zuster van Eduard huwde met Reinoud II, graaf van Gelder, die in 1339 door keizer Lodewijk tot hertog werd verheven. De meeste heren, ook die van Gulik en Valkenburg werden bondgenoten. Alleen de graaf van Vlaanderen wilde aan zijn leenheer, de koning van Frankrijk, getrouw blijven. Dit kwam hem duur te staan. Vlaanderen had een bloeiende lakenweverij, waarvoor Engeland de wol leverde. Om de onwillige graaf te treffen verbood Eduard III de uitvoer van wol. Daardoor ontstond werkeloosheid en ontevredenheid in de steden, die leidde tot een opstand tegen de graaf onder Jacob van Artevelde. De graaf moest het land verlaten en Vlaanderen koos de zijde van Eduard, waardoor het uitvoerverbod van wol werd opgeheven. Een jaar lang verbleef de Engelse koning in de Nederlanden, vnl. in Antwerpen, om met zijn bondgenoten te onderhandelen en zich op de strijd voor te bereiden. Op een feestelijke bijeenkomst te Koblenz in 1338, in tegenwoordigheid van keizer Lodewijk, ontving Eduard de bondgenoten uit zijn vicariaat.

Ondanks de zorgvuldige voorbereiding verliep het begin van de oorlog niet gunstig voor Engeland. Met zijn bondgenoten belegerde hij tevergeefs Kamerijk in 1339 en Doornik in 1340. Daarop volgde een wapenstilstand. Nu presenteerden de bondgenoten hun rekeningen aan de Engelse koning. De markies van Gulik Willem VII had met de in zijn dienst getreden Reinoud van Schönforst deelgenomen aan het beleg van Doornik en Kamerijk en stuurde nu Reinoud van Schönforst met een rekening van 10.000 realen voor bewezen diensten naar Londen, waar Eduard III in de Tower resideerde. Reinoud kwam echter met lege handen terug : de koninklijke kas was leeg. Het volgend jaar zond de markies zijn vertrouweling opnieuw naar Londen, nu met gekweteerde rekeningen en volmachten om een accoord aan te gaan. Bij dit tweede bezoek aan de Tower had hij succes : in plaats van geld bood de koning

hem een partij laken, wollen stof aan, waarvan overigens de uitvoer verboden was. Reinoud, die zag, dat daarmee zaken te doen waren, accepteerde het aanbod en met een koninklijke uitvoervergunning bracht hij het laken naar Brugge, waar hij de partij voor 16.000 realen verkocht. Inplaats van zijn heer blij te maken met de voordelige transactie, deelde hij hem mee, dat hij het laken in betaling genomen had, maar dat het moeilijk zou zijn er de gewenste prijs voor te halen. De markies, die blijkbaar om geld verlegen was, gaf aan Reinoud de opdracht om de waar tegen iedere haalbare prijs te verkopen. Reinoud stelde zijn heer 8.000 realen ter hand, als de opbrengst van de verkoop. Zijn bezoek aan de Tower had hem dus het reusachtige kapitaal van 8.000 realen opgebracht. Door een geraffineerd gebruik van dit stamkapitaal werd Reinoud een van de rijkste en machtigste heren van zijn tijd. Hij wist tal van heerlijkheden te verwerven en wel in de eerste plaats het stamgoed Schönforst, dat hij tot een versterking liet uitbouwen. In 1396 doorstond dit kasteel gedurende 7 weken een beleg door de hertog van Gulik en kon slechts met aanzienlijke hulp van het stadsbestuur van Aken ingenomen worden.

Het verdere doen en laten van Reinoud en zijn familie leveren stof voor een interessant artikeltje. Het hierboven vermelde dient alleen om aan te tonen, dat er overeenkomst is waar te nemen in de bouwstijl van het slot Schönforst en de Londense Tower.

J. J. JONGEN.

CHRONIEK

- 1 juni. Officiële ingebruikname van het Afcent-hoofdkwartier te Brunssum.
- 3 juni. Vestiging op het industrieterrein „De Beitel” van een schroefboutenfabriek ingevolge een overeenkomst tussen de N.V. Everts en Van der Weijden te Helmond en de Oranje Nassaumijnen.
- 5 juni. De gemeenteraad van Heerlen besluit tot verkoop van het oude ziekenhuiscomplex aan de Putgraaf met bijbehorende gemeente-eigendommen aan de N.V. Leonum-handels- en assurantiëkantoor te Rotterdam voor een bedrag van f 15.850.000,—.
Het verpleegstershuis aan de Groene Boord werd reeds eerder voor een bedrag van f 4.450.000,— aan het rijk verkocht om de belastingdienst erin onder te brengen.
- 9 juni. Officiële opening van nieuwe fabriek van Curver Plastics N.V. op het industrieterrein Bouwberg te Brunssum door mr Ch. J. M. A. van Rooy.
- 10 juni. 60-Jarig jubileum van de R(ooms).K(atholieke).S(port).V(ereniging) Furenthela uit Voerendaal.
- 10—11 juni. Viering van het 525-jarig bestaansfeest van schutterij „St. George” uit Simpelveld.

- 11 juni. Inwijding en officiële ingebruikname van het nieuwe godshuis en vergaderlokaal van de gemeente Gods te Treebeek-Brunssum aan de dr A. Kuypersstraat.
- 16—19 juni. Viering van 75-jarig bestaansfeest van Harmonie „St. Caecilia” uit Eygelshoven.
- 22 juni. Installatie van een stadsgewestelijke commissie Ruimtelijke ordening door burgemeester drs F. Gijzels. Haar taak is een streekcultuurplan voor de Oostelijke Mijnstreek voor te bereiden en tot stand te brengen.
- 24 juni. Huldiging van de Simpelveldse kracht sportvereniging „Helios” met het behalen van het landskampioenschap.
- 24—27 juni. Viering van het 90-jarig bestaansfeest van de zangvereniging „Eendracht” uit Rimburch.
- 26 juni. Bericht dat de voetbalverenigingen V.V.H. '16 en Vruschemig een fusie zijn aangegaan. De nieuwe vereniging heet „Heerlen Sport”.
- 4 juli. Opening nieuw gebouw Nederlandse Middenstandsbank n.v. aan het Lindeplein te Brunssum.
- 18 juli. Bezoek van Prins Claus aan de Provinciale Planologische dienst te Maastricht; te Heerlen besprekingen betreffende ruimtelijke ordening en arbeidsvoorziening.
- 21—24 juli. 60-Jarig jubileum harmonie „St. David” te Voerendaal.
- 22—30 juli. 60-Jarig jubileum harmonie „St. Caecilia” te Schinveld.
- 29 juli. Bericht dat tengevolge van de nu voorgenomen productievermindering bij de O.N.-mijnen de mijnzetel O.N. IV te Heerlen-Heksenberg als zelfstandige mijnzetel zal ophouden te bestaan.
- 1 aug. De school voor lager economisch en administratief onderwijs (LEAO) te Heerlen wordt bij K.B. een officiële departementale experimenteerschool.
- 25—29 aug. 60-Jarig bestaan harmonie „Kunst en Vriendschap” te Brunssum.
- 25 aug. Passering stichtingsacte Afcant-schoon te Brunssum die door ± 1200 leerlingen bezocht zal worden.
- 28 aug. Meubelindustrie Buck n.v. start als eerste haar productie op het industrie-terrein „Spekholzerheide”.
- 31 aug., 2-3 sept. Wereldkampioenschappen wielrennen op de weg voor amateurs en profs te Heerlen-Voerendaal.
- 1—10 sept. 60-Jarig bestaan fanfare „Sint Lambertus” te Schinveld.
- 3 sept. 70-Jarig bestaan kerkelijk zangkoor „Sint Caecilia” van de H. Antonius van Paduaparochie te Bleyerheide.
- 7 sept. Oprichting „Kulturele Kring '67” te Nieuwenhagen omvattende de gemeenten Nieuwenhagen, Schaesberg, Ubach over Worms en Eygelshoven.
- 8 sept. Opening van de eerste winkel, meubel- en woninginrichting Eleveld, in de Ploarstraatpassage te Heerlen.

- 8 sept. Het tweede-kamerlid mr H. W. van Doorn, vice-voorzitter van de NTS, opent in het Raadhuis te Heerlen de tentoonstelling „Open Beeld”.
- 9 sept. Opening van de nieuwe kleuterschool aan de Magdalenastraat te Heerlerheide door de Minister van Onderwijs en Wetenschappen prof. dr G. H. Veringa.
- 11 sept. De gemeenteraad van Hoensbroek besluit het kasteel Hoensbroek te huren voor een tijd van 25 jaar om het te gebruiken als vergader-, congresruimte en sociaal cultureel centrum.
- 12 sept. Heerlen Super N.V. opent aan de Kissel een cash- and carry annex bedieningsgrossierderij in zoetwaren, tabak, aangepaste levensmiddelen, groente en fruit.
- 13 sept. 50-Jarig jubileum van de woningvereniging „De Volkswoning” te Heerlen.
- 13 sept. Installatie van een commissie, die tot taak heeft gekregen de meest wenselijke bestuurlijke organisatie van de Oostelijke Mijnstreek te bestuderen, in het gouvernementsgebouw te Maastricht.
- 16 sept. Officiële opening Koningin Juliana-school voor Prot. Christ. uitgebreid lager onderwijs aan de Passartweg te Heerlen-Noord door wethouder ir J. C. Schlösser.
- 16 sept. Opening nieuw kantoorgebouw en uitbreiding houtloods van de Nationale Houthandel N.V. aan de Parallelweg te Heerlen.
- 18 sept. Ingebruikname nieuw hulpkantoor PTT A gen Giezen te Heerlerbaan.
- 19 sept. Toetreding van Voerendaal tot het Industrieschap Oostelijke Mijnstreek.
- 19 sept. De hogeschool voor theologie en pastoraat, Oliemolenstraat 60, heeft door affiliatie met de theologische faculteit van de universiteit te Nijmegen een academisch statuut gekregen.
- 23 sept. In het kader van de industriële herstructuering zal de mijnonderneming Laura en Ver. gaan samenwerken met IJzerwerk Hollander n.v. te Spekholzerheide.
- 24 sept. 50-Jarig jubileum van het kerkelijk zangkoor „Sint Caecilia” van de parochie „Maria Hulp der Christenen” te Nieuwenhagen.
- 27 sept. Symbolisch begin met de bouw van tien bedrijven verenigd in de N.V. Industriebouw Kerkrade op het industrieterrein Spekholzerheide met het heien van de eerste paal.
- 27 sept. Raadsbesluit Nieuwenhagen tot verstrekking van een geldlening groot f 450.000,— voor het bouwrijp maken van het industrieterrein Strijthagen.
- 27 sept. Raadsbesluit Simpelveld tot aankoop van ± 10 ha industrieterrein, aan de Beitel, voor een bedrag groot f 470.000,—.

REDAKTIE.